

ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის პრობლემა საქართველოში

თინათინ ქავთარაძე

საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა უნივერსიტეტის (GIPA) სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საჯარო მმართველობის მიმართულების დოქტორანტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეცნიერებათა დახელოვნების ფაკულტეტის, სოციალური მეცნიერებების მიმართულების ლექტორი

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია, აჩვენოს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტორი საქართველოს ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის კონსტრუირებაში. რა ისტორიულმა, კულტურულმა და პოლიტიკურმა მოვლენებმა განაპირობეს ამ იდენტობის ჩამოყალიბება. სტატია უპასუხებს კითხვას: რა პრობლემას უქმნის ეთნო-რელიგიური იდენტობა თანამედროვე, მოდერნული სახელმწიფოს ფუნქციონირებას.

კვლევიდან გამომდინარე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პრემოდერნული იდენტობის ტრადიცია ეფუძნებოდა: რელიგიასა და დინასტიას. ეკლესია, როგორც რელიგიური ინსტიტუტი ლეგიტიმაციას აძლევდა დინასტიის ბატონობას და აძლევდა ლეგიტიმაციას კონკრეტული დინასტიის წარმომადგენლებს. რელიგიური იდენტობა კონკრეტული ეკლესიის პირობებში, (უფრო ადმოსავლეთ საქრისტიანოში) შეიძლება რომელიმე ეთნოსთან ყოფილიყო დაკავშირებული. მაგალითად ქართველი, შუა საუკუნეში, არის არა ეთნოსის, არამედ სარწმუნოების განმსაზღვრელი. აქედანაა ტერმინი - „სარწმუნოებით ქართველი“.

ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმი და ლიბერალური ნაციონალიზმი განსხვავდება ერთმანეთისგან. ამ უკანასკნელის ტრადიციაში რელიგია არ არის ნაციონალიზმის განმსაზღვრელი ფაქტორი. არაქრისტიანიც შეიძლება იყოს ქართველი. ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმი არის მოდერნის დროს ჩამოყალიბებული არა-მოდერნული პროექტი. ნაციონალიზმის ხანაში რელიგიური იდენტობა გარკვეულ შემთხვევებში ტრანსფორმირდა ეთნო-რელიგიურ იდენტობაში, რომელიც ეწინააღმდეგება თანამედროვე ერის ლიბერალურ მსოფლმხედველობას, რომლის საფუძველზეც ნაციის იდეა არ იზღუდება ამა თუ იმ რელიგიითა, თუ ეთნოსით.

ეკლესია ხშირად გამოდის ლიბერალური ღირებულებების წინააღმდეგ. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტორი ასევე გადამწყვეტია საქართველოს ეთნო-

რელიგიური ნაციონალიზმის კონსტრუირებაში. გამომდინარე აქედან, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეკლესიაში არსებული ანტი-დასავლური ტენდენციები ხშირ შემთხვევაში საფრთხეს უქმნის თანამედროვე, მოდერნული სეკულარული სახელმწიფოს ფუნქციონირებას. ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ ეკლესიაში არსებული ეს ტრადიცია ჩამოყალიბდა რუსეთის იმპერიისა და საბჭოთა ეპოქაში. ეს მსოფლმხედველობა აშკარად განსხვავდება 1918-1921 წლებში არსებული ეკლესიის სულისკვეთებისგან, რომელისთვისაც დასავლეთი და ლიბერალური ღირებულებები ბუნებრივ სასიცოცხლო გარემოს წარმოადგენდა.

საკვანძო სიტყვები: ეკლესია, სეკულარიზმი, სახელმწიფო

წარსულის ყველა საზოგადოებრივ ფორმაციაში ეკლესიისა და რელიგიის არსებობას სოციალური ფაქტორები განაპირობებდნენ. რელიგიას მიეცა კონკრეტული სახე, ჩამოყალიბდა და დაიხვეწა მისი სტრუქტურა.

ყველა საზოგადოებაში ეკლესია და რელიგია მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მმართველ კლასებთან და ასრულებდა საჭირო პოლიტიკურ-სამართლებრივ და იდეოლოგიურ ფუნქციას. შუა საუკუნეებში ეკლესია ამტკიცებდა აზრს არსებული მმართველობის ღვთაებრივი წარმოშობის შესახებ, შესაბამისად ხელს უწყობდა ადამიანების რწმენას მეფის მუდმივობასა და შეუცვლელობაზე. ეკლესია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შეიჭრა და გახდა მისი შემადგენელი ნაწილი. ეკლესია საუკუნეების მანძილზე კონტროლს უწევდა და ზოგიერთ ქვეყანაში ახლაც უწევს საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

ეკლესიის ისტორიის შესწავლა, როგორც სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი წარმმართველი ძალისა, შესაძლებლობას იძლევა გააანალიზდეს ეკლესიის, როგორც, ხშირად, პოლიტიკური აქტორის როლი ქვეყნის ისტორიაში.

ფეოდალურ საზოგადოებაში ეკლესია მჭიდრო კავშირში იყო სახელმწიფო მართვის აპარატთან და თავისი საქმიანობით ხელს უწყობდა მას სათანადო პოლიტიკური კურსის გატარებაში. ეკლესია ამავედროულად თვითონ იყო მსხვილი ფეოდალური ორგანიზაცია. ეკლესიამონასტრები დიდი რაოდენობით ფლობდნენ მამულებს, სახნავსათეს მიწებს, სამოვრებს, საცხოვრებლებსა და ა.შ. მეფის მთავრობა ყველაფერსაკეთებდა ეკლესიის ავტორიტეტის განსამტკიცებლად, მაგალითად რუსეთში მე-19 საუკუნეში. წესი ასეთი იყო, ყველა კანონი, რომელიც იმპერატორის სახელით გამოდიოდა, ეკლესიებში იკითხებოდა, წირვის შემდეგ. მთავრობა ეკლესიას აკისრებდა მოსახლეობის ინდოქტრინაციას იმ თვალსაზრისით, რომ საზოგადოება დარწმუნებული უნდა ყოფილიყო: რუსეთის იმპერატორი არის ერთადერთი მფარველი ქრისტიანული სარწმუნოების დოგმებისა, მისი დამცველი და შემსრულებელი.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, მეფის მთავრობამ ბევრი რეფორმა გაატარა ეკლესიაში. კერძოდ: 1811 წელს გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია და ეკლესია სრულად ჩააყენა რუსეთის იმპერიის ინტერესების სამსახურში. მოსახლეობის ფართო მასებზე იდეოლოგიური ზემოქმედების ძლიერ და ქმედით საშუალებად სწორედ ეკლესია გამოიყენებოდა. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის განმტკიცებას კავკასიაში საქართველოს საეგზარქოსო ემსახურებოდა.

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და შესაბამისად, კომუნისტური იდეოლოგიის მარცხის შემდეგ ხდება რელიგიური მსოფლმხედველობის აღორძინება ამ ვითარებამ განსაზღვრა ის გარემოება, რომ ეკლესია ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან ინსტიტუციად ჩამოყალიბდა. შესაბამისად, ხშირად ხდება ეკლესიის პოლიტიკურ ინსტრუმენტად გამოყენება. საქართველოს უახლეს ისტორიაში არაერთი მაგალითია, როდესაც ესა თუ ის ხელისუფლებას

იყენებს ეკლესიას პოლიტიკური მიზნებისთვის და ასევე არის არაერთი მაგალითი როდესაც თავად ეკლესია ცდილობს ჩაერიოს პოლიტიკაში. თანამედროვე სახელმწიფოს კონსტიტუციისთვის ეს ვითარება გარკვეული პრობლემების შემქმნელია.

სტატიის მიზანია, აჩვენოს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტორი საქართველოს ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის კონსტრუირებაში. რა ისტორიულმა, კულტურულმა და პოლიტიკურმა მოვლენებმა განაპირობეს ამ იდენტობის ჩამოყალიბება.

სტატია უპასუხებს შემდეგ კითხვას: რა პრობლემას უქმნის ეთნო-რელიგიური იდენტობა თანამედროვე, მოდერნული სახელმწიფოს ფუნქციონირებას?

ნაშრომის პირველი ნაწილი დაეთმობა რელიგიური იდენტობის საკითხის განსაზღვრას, ასევე ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის პრობლემას. მეორე ნაწილში საუბარი იქნება კონკრეტულ ქეისებზე, რომლებიც ხელს უშლიან ლიბერალური დემოკრატიის ჩამოყალიბებას საქართველოში. ასევე, ეკლესიის ისტორიის განხილვა ახსნის იმ მიჯაჭვულობის მიზეზს, რომელიც საქართველოს ეკლესიას რუსულ ეკლესიასთან აკავშირებს.

კვლევაში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები. ესენია: შემთხვევების შესწავლა ("ქეის სთადი"), რაც გულისხმობს კონკრეტულ ქეისებზე დაკვირვებებსა და მათ სიღრმისეულ შესწავლას. კვლევაში მოყვანილი იქნება კონკრეტული მაგალითები, რომლებიც დაგვეხმარება პასუხი გაეცეს მთავარ საკვლევ კითხვას.

მეორე მეთოდი, რომელსაც კვლევა დაეყრდნობა, არის ისტორიული. ეს გულისხმობს იმ ისტორიულ მოვლენებზე დაკვირვებას, რომელთაც განაპირობებს საქართველოში ჯერ რელიგიური, შემდეგ კი ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის არსებობა. ისტორიის განხილვა, შუა საუკუნეებიდან თანამედროვეობამდე ნათელს მოჰფენს, რას გულისხმობდა რელიგიური ნაციონალიზმი და როგორ ფორმირდა შემდგომში ეთნიკური ნაციონალიზმი. ასევე, მნიშვნელოვანი იქნება ისტორიული მაგალითების შესწავლა ეკლესიის როლზე დაკვირვებისთვის, რადგან საქართველოში, ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე ეკლესიის მნიშვნელობა და დატვირთვა იცვლებოდა.

მასამე მეთოდი არის კაუზალური დასკვნები, რაც გულისხმობს იმას, რომ მეცნიერული ახსნის მთავარი იდეა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენაა. კვლევა შეეცდება დაადგინოს, რამდენად დიდია კაუზაცია სეკულარულ სახელმწიფოსა და თანამედროვე დემოკრატიას შორის, ნაციონალიზმის მოდერნული თეორიების განხილვის ფონზე.

შედარების მეთოდი კი საშუალებას მოგვცემს დავამტკიცოთ, რომ გარკვეული ორი ცვლადი კორელირებს. შესაბამისად, ისტორიული მოვლენების შედარება გვაჩვენებს არსებობდა თუ არა ეკლესიაში ლიბერალური ტრადიცია, რაც თავისთავად აუცილებელია სეკულარიზაციის პროცესის დასაწყებად.

ერნესტ გელნერის მიხედვით, ნაციონალიზმის განსაზღვრება ეფუძნება ორ ცნებას, "სახელმწიფოსა" და "ერს". სახელმწიფო კი, თავის მხრივ, მაქს ვებერის თქმით, არის საზოგადოებაში ლეგიტიმური ძალადობის მონოპოლიის მქონე სააგენტო. სახელმწიფოში კერძო, ან ჯგუფური ძალადობა არალეგიტიმურია. ძალადობა შეიძლება გამოიყენოს, მხოლოდ ცენტრალურმა პოლიტიკურმა ძალაუფლებამ, ან იმათ, ვისაც იგი ამ უფლებას გადასცემს. შესაბამისად, სახელმწიფო არის წესრიგის შენარჩუნების სპეციალიზებული და კონცენტრირებული ძალა. ყველა საზოგადოება ვერ იქნება სახელმწიფოს გარანტი და აქედან გამომდინარეობს, რომ ნაციონალიზმი არ წარმოიშობა სახელმწიფოს არმქონე საზოგადოებაში. თუ არ არსებობს სახელმწიფო, ნამდვილად ვერავინ იკითხავს, შესაბამისობაშია, თუ არა მისი საზღვრები ეთნიკურ საზღვრებთან. თუ არ არსებობენ მმართველები, არ არსებობს სახელმწიფოც და ვერავინ იკითხავს, მიეკუთვნებიან, თუ არ ამმართველები და სამართავები ერთსა და იმავე ეროვნებას. როცა არც სახელმწიფო და არც მისი მმართველები არ არსებობენ, არავის დასწყდება გული ნაციონალისტური პრინციპის გამყარების მოთხოვნის წარუმატებლობის გამო. ნაციონალიზმი აღმოცენდება იქ, სადაც სადაც სახელმწიფოს არსებობა უკვე თავისთავად ნაგულისხმევი ფაქტია.¹

ნაციონალიზმი არ არის ძველი, ლატენტური, მიძინებული ძალების გაღვიძება, თუმცა ის თავს ასეთად წარმოგვიდგენს. რეალურად, ის სოციალური ორგანიზაციის ახალი ფორმის შედეგია, რომელიც კარგად გააზრებულ, განათლებაზე დამოკიდებულ მაღალ კულტურაზე დაფუძნებული, ისეთზე, რომელსაც საკუთარი სახელმწიფო იცავს. იგი, ადრე არსებულ, ზოგიერთ კულტურას იყენებს, გარდაქმნის რა მას თანდათან გამოყენების პროცესში. თუმცა, ის მათ ყველას ვერ გამოიყენებს, ისინი მეტისმეტად მრავალფეროვანნი არიან. სიცოცხლისუნარიანი მაღალი კულტურის მქონე თანამედროვე სახელმწიფო ვერ დაეშვება გარკვეული მინიმალური სიდიდის ქვევით, ქვეყანაზე კი ასეთი სახელმწიფოების მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობისთვის თუ მოიძებნება ადგილი.

ნაციონალიზმის დამახასიათებელი სცენარი ასე ვითარდება: დაფუძვით, რომ ვიღაც რურიტანელები რომელიღაც მეგალომანიის გლეხები იყვნენ, რომლებიც ერთმანეთთან მონათესავე დიალექტებზე ლაპარაკობდნენ. რურიტანულ დიალექტზე, რომლებიც რურიტანულ ენას ქმნიდა, მხოლოდ ისინი ლაპარაკობდნენ. არისტოკრატები და ოფიციალური კი ე.წ. მეგალომანიის სამეფო კარის ენაზე ლაპარაკობდა, რომელიც რურიტანული დიალექტისაგან ცალკე მდგომ ენობრივ დაჯგუფებას ეკუთვნოდა. რურიტანელ გლეხთა უმრავლესობა ეკუთვნოდა ეკლესიას, რომელშიც ლიტურგია ასევე განსხვავებულ ენაზე სრულდებოდა, სასულიერო პირებიც, განსაკუთრებით იერარქები, საუბრობდნენ ენაზე, რომელიც სალიტურგო ენის თანამედროვე ვარიანტს წარმოადგენდა და რომელიც რურიტანული დიალექტისგან საკმაოდ შორს იდგა. ამ დროს არანაირი მნიშვნელობა არ ჰქონდა გლეხისათვის გეკითხა უყვარს თუ არა მას თავისი ქვეყანა, ის მას გაუცნობიერებლად, ბუნებრივ მოვლენად აღიქვამდე, მაგრამ როცა მათ სოციალურ ჰორიზონტში შრომით მიგრაცია, ბიუროკრატიული სამსახური ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა, მათ სწრაფად

ისწავლეს განსხვავება თანამემამულესა, ანუ იმისა, ვისაც მათი კულტურა ესმის და მისდამი სიმპატიითაა განწყობილი, და ვინმე უცხოს შორის. ამ კონკრეტულმა გამოცდილებამ მათ თავიანთი კულტურის, სოციალური გაცნობიერება და სიყვარული ასწავლა სოციალური მობილურობის, სარგებელისა და პერსპექტივების გამოთვლის გარეშე. სტაბილურ, საკუთარი თავის უზრუნველყოფისშემძლე დაჯგუფებებში კულტურა ხშირად თითქმის შეუმჩნეველია, მაგრამ, როდესაც მობილურობა და კონტექსტისაგან თავისუფალი კომუნიკაციები სოციალური ცხოვრების ზედაპირზე ამოვა, კულტურა, რომლის წიაღშიც ვიღაცამ კომუნიკაცია ისწავლა, მისი იდენტურობის საფუძველი ხდება.

ადამიანები ყოველთვის ჯგუფებად ცხოვრობდნენ. როგორც წესი, ეს ჯგუფები საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდებს მოიცავდნენ. მათი ხანგრძლივობის განმსაზღვრელი ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო ის ლოიალურობა, რომელსაც ადამიანები ამ ჯგუფების მიმართ გრძნობდნენ და ის ფაქტი, რომ ისინი მათთან საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას ახდენდნენ. ნაციონალიზმი პატრიოტიზმის განსხვავებული სახეობაა, ისეთი, რომელიც ყოვლისმომცველად და დომინანტურად გარკვეული სოციალური პირობების დროს იქცევა.

საქართველოში, საბჭოთა კავშირის პირობებში, გაბატონებული იდეოლოგია, გულისხმობდა, პარტიის ერთგულებას და მის უპირობო მორჩილებას. ცხადია, ეს ძალდატანებითი იყო, თუმცა ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე წამყვან იდეოლოგიად მაინც რჩებოდა ტოტალიტარული რეჟიმის ერთგულება. აღნიშნული ერთგულება გულისხმობდა პარტიის გადაწყვეტილებებისადმი უბირობო მორჩილებას და აქ, აუცილებელია აღინიშნოს რელიგიური საკითხებისადმი გულგრილობა, ანუ მორწმუნეთა, სრული თუ არა, ნაწილობრივი გაგულგრილება მაინც ეკლესიისა და მრწამსის მიმართ. საბჭოთა მოქალაქე არ უნდა ყოფილიყო მორწმუნე, ან უნდა დაემალა თავისი რელიგიური გრძნობები. ძალდატანება, ცხადია, შეიცავს მოჩვენებითობის ელემენტს, თუ პიროვნება ლოიალურობას უცხადებს ტოტალიტარიზმში გაბატონებულ იდეოლოგიას, ეს მხოლოდ დაშინების გამო და რა წამს ტოტალიტარული მანქანა მოქმედებას შეწყვეტს, შეკავებული მრწამსი (რომელიც მანამდე შენიღბული და მიჩქმალული იყო) აუცილებლად ამოხეთქავს. სწორედ ეს პროცესი დაიწყო საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, როდესაც ქართველი და მართლმადიდებელი ერთმანეთს გაუტოლდა. ქართველობა ნიშნავს მართლმადიდებელი ეკლესიისადმი ერთგულებას და თუ მანამდე (საბჭოთა კავშირის დროს) მართლმადიდებლობა, ეკლესიისადმი ერთგულება არ იყო პრიორიტეტული იდეოლოგია, 90-იანი წლებიდან აღნიშნული სურათი შეიცვალა.

მართლმადიდებელი ეკლესია 90-იანი წლებიდან იმ იდეოლოგიის გამავრცელებელი გახდა, რომელმაც სახელმწიფოც გადააქცია თავისი იდეოლოგიის იარაღად. ქართველობისა და მართლმადიდებლური მრწამსის ერთმანეთთან შეკავშირებით, შეიქმნა ის ყველაზე საშიში ინსტრუმენტი, რომელმაც შესაძლოა სახელმწიფო არა მხოლოდ ფუნდამენტალიზმისკენ წაიყვანოს, არამედ ყოველგვარ განსხვავებულსა და ახალს უცხადებს ამ პირობებში, მოდერნული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას სერიოზილი საფრთხე ემუქრება, რადგან

თანამედროვე საზოგადოება და შესაბამისად სახელმწიფო წარმოუდგენელია პლურალისტური გარემოს გარეშე.

აუცილებელია ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს რელიგია და პოლიტიკა, რათა ჩამოყალიბდეს ლიბერალური დემოკრატია. მოდერნული იდეოლოგიის ყველაზე მკაფიო, პარადიგმული ნიმუშია არა რეპრესიულ--ტოტალიტარული იდეოლოგიები (კომუნიზმი, ფაშიზმი), არამედ ლიბერალიზმი. შეიძლება ითქვას, რომ ლიბერალიზმი არის პირველი იდეოლოგია, რომლისგან იშვა ყველა სხვა იდეოლოგია, რომელიც მოდერნულ ან თუნდაც პოსტმოდერნულ პოლიტიკურ უნივერსუმში არსებობს. ამის მიზეზი ისაა, რომ ლიბერალიზმის და, საზოგადოდ, იდეოლოგიის წანამძღვარი ერთი და იგივეა: ლიბერალიზმმა სამყაროს ცენტრში დააყენა ავტონომიური, საკუთარ რაციონალურ აზროვნებაზე დაყრდნობილი ადამიანი, ხოლო იდეოლოგია, ტრადიციისაგან განსხვავებით, სწორედ ასეთ ადამიანს სჭირდება.

საჭიროა თუ არა სახელმწიფო იდეოლოგია? სახელმწიფო იდეოლოგია, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საჭიროა. რაც შეეხება დემოკრატიულ სახელმწიფოს, ფორმალურად აღიარებული სახელმწიფო იდეოლოგიის არსებობა მასთან შეუთავსებელია. დემოკრატიული სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელია იდეოლოგიური პლურალიზმი, ანუ იდეოლოგიათა, სახელმწიფოს მართვის პრინციპთა და პროექტთა თავისუფალი შეჯიბრი პოლიტიკურ სივრცეში. პოლიტიკური იდეოლოგიები დემოკრატიულ სახელმწიფოში არსებობს, მაგრამ თვითონ სახელმწიფო არცერთ მათგანთან არ უნდა იყოს იდენტიფიცირებული.

ცეზაროპაპიზმი და სეკულარული სახელმწიფოს წარმოშობა

ფრენსის ფუკოიამა წიგნში „პოლიტიკური წესრიგის წარმოშობა“ განიხილავს სამართლის უზენაესობის წარმოშობას და მსჯელობს ეკლესიის როლზე სახელმწიფოში. ავტორი ამბობს, რომ სამართლის უზენაესობა თავისი იმპერიალიზმით გულსხმობს საზოგადოების შიგნით არსებულ სოციალურ კონსენსუსს, რომ ამ საზოგადოების კანონები სამართლიანია, ის ადრეც არსებობდა და მას შეუძლია ნებისმიერი მმართველის ქმედების შეზღუდვა ყველა პერიოდში. მმართველი არ არის სუვერენი, სამართალია სუვერენული. მმართველი იძენს ლეგიტიმურობას იმდენად, რამდენადაც მისი ძალაუფლება სამართლიანად წარმოიშვა.

სეკულარულ ეპოქამდე სამართლის ყველაზე თავისთავადი წყარო იყო რელიგია. რელიგიურად განსაზღვრული სამართალი მხოლოდ იმ შემთხვევაში ზღუდავდა მმართველებს, თუკი რელიგიური ხელისუფლება პოლიტიკური ხელისუფლებისგან დამოუკიდებელი იყო. სამართლის უზენაესობის განვითარების პრინციპის გასაგებად აუცილებელია ყურადღება მიექცეს რელიგიური წესების წყაროსა და ბუნებას, ასევე რელიგიური ხელისუფლების ორგანიზებასა და ინსტიტუციონალიზაციის თავისებურებებსაც.

ქრისტიანობა დაიწყო როგორც სექტა და არსებობის პირველი სამი საუკუნის მანძილზე სასტიკად იდევნებოდა ჯერ ებრაელების, ხოლო შემდეგ რომის პოლიტიკური

ხელისუფლების მიერ. 313 წელს იმპერატორ კონსტანტინეს გაქრისტიანებამ, ქრისტიანობა რომის სახელმწიფო რელიგიად აქცია. შემდეგ პერიოდში იმპერიის დასავლეთი ნაწილი წარმართმა ბარბაროსებმა დაიპყრეს, რამაცხელი შეუწყო რელიგიისა და პოლიტიკური ხელისუფლების ისევ გამოიჯვანას.

ცეზაროპაპიზმი აღნიშნავს ისეთ სისტემას, რომელშიც რელიგიური ხელისუფლება სრულიად ემორჩილება სახელმწიფოს. ასე იყო მაშინ, როდესაც ქრისტიანული ეკლესიის მოძღვრება რომის სახელმწიფო რელიგია გახდა. თანამედროვე აღმოსავლური ქრისტიანობის სამშობლო ბიზანტიის იმპერიაა (იგივე აღმოსავლეთ რომის იმპერია). საყოველთაოდ არ არის აღიარებული, მაგრამ მეთერთმეტე საუკუნის ადრეულ წლებში დასავლური ქრისტიანობაც მეტწილად ასევე ცეზაროპაპისტული გახდა.

ცეზაროპაპიზმის პრაქტიკული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ პოლიტიკურხელისუფლებას საეკლესიო მეთაურების დანიშვნის უფლებამოსილება აქვს და ასე იყო ადრეული შუა საუკუნეების მთელ ევროპაში. მათ ასევე ჰქონდათ უფლება გამოეცათ საეკლესიო კანონები და საეკლესიო საბჭოები შეეკრიბათ.²

კათოლიკურმა ეკლესიამ პოლიტიკური ხელისუფლებისგან დამოუკიდებლობა მე-11 საუკუნის ბოლო წლებში გამოაცხადა. ამ პროცესს სათავეში ედგა ბერი, სახელად ჰილდებრანდი, რომელიც მოგვიანებით, 1073-1085 წლებში რომის პაპი გრიგოლ VII გახდა. ჰილდებრანდის აზრით, ეკლესია ვერ გახდებოდა პოლიტიკური ხელისუფლებისგან დამოუკიდებელი, თუკი ის საკუთარი თავის რეფორმირებას არ მოახდენდა.

მთელი ევროპის მასშტაბით პოლიტიკური ხელისუფლებების სისუსტე იყო ის მნიშვნელოვანი ფონი, რომელიც ამარტივებდა კათოლიკური ეკლესიის ავტონომიურპოლიტიკურ აქტორად ქცევას. ბიზანტიის აღმოსავლეთის ეკლესიას და მის მემკვიდრე რუსეთის ორთოდოქსულ ეკლესიას სხვა გამოსავალი არ ჰქონდათ და ისინი იმ ძლიერი იმპერიების მეურვეობის ქვეშ დარჩნენ, რომლის ტერიტორიებზეც იმყოფებოდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ჰაინრიხ IV-მ კანოსში აღიარა პაპის ხელისუფლება, ის მაინც არ ეთანხმებოდა პაპის მიერ ეპისკოპოსების დანიშვნას და განაგრძობდა გრიგოლ VII-ის მოთხოვნების უარყოფას. ინვესტიტურის კონფლიქტმა მომდევნო თაობებამდე გასტანა, მანამ სანამ არ შედგა 1122 წელს ვორმსის კონკორდატი, რომლითაც იმპერატორმა მეტწილად დათმო ინვესტიტურის უფლება, ხოლო ეკლესიამ აღიარა იმპერატორის უფლებამოსილება მთელ რიგ საერო საკითხებში.

ინვესტიტურის თაობაზე არსებული უთანხმოება რამდენიმე მიზეზის გამო აღმოჩნდა ძალიან მნიშვნელოვანი ევროპის შემდგომი განვითარებისთვის. პირველი - მან კათოლიკურ ეკლესიას საშუალება მისცა, გარდაქმნილიყო მოდერნული, იერარქიული, ბიუროკრატიულ და სამართლებრივად მართულ ინსტიტუტად, რომელიც იქცა ნიმუშად შემდგომი ხანის სეკულარული სახელმწიფოს მშენებლობისთვის. ვერცერთი ორგანიზაცია ვერ იქნება ავტონომიური, თუკი მას არ ხელეწიფება თავისი მოხელეების შერჩევა და თანამდებობებზე დანიშვნა. სწორედ ამიტომ იყო ინვესტიტურის უფლება დავის საგანი. ვორმსის კონკორდატის

შემდეგ პაპი ეკლესიის იერარქიაში უდავოდ მთავარ აღმასრულებელ მოხელედ იქცა, რომელსაც კარდინალთა კოლეგიის არჩევის საფუძველზე შეეძლო ეპისკოპოსების დანიშვნა, ან დათხოვნა.

ინვესტიტიურის კონფლიქტის მეორე მნიშვნელოვანი შედეგი იყო სასულიერო და საერო სფეროების გამიჯვნა და ამით სეკულარული სახელმწიფოსთვის გზის გაკაფვა. ეს განცალკევება ქრისტიანობაში მხოლოდ ლატენტურად იყო აღნიშნული: „მიეცი თქვის არსს კეისრისა, ღმრთისა - ღმრთის.“ ვორმის კონკორდატმა დასავლეთის ეკლესიის ისტორიაში საბოლოოდ დაასრულა ცეზაროპაპიზმის ეპოქა, რაც არასდროს მომხდარა აღმოსავლეთის ეკლესიაში და არც მუსლიმთა მიწებზე.

რამდენიმე ასპექტი საქართველოს ეკლესიის ისტორიიდან

საქართველოში ცარიზმის განსამტკიცებლად, აუცილებელი იყო მართლმადიდებლური ეკლესიის გამოყენება, რათა მას შეექმნა იდეოლოგიური საფუძველი. საეკლესიო სფეროში, ამ პერიოდში გატარებული რეფორმა, ითვალისწინებდა ისეთ ღონისძიებებს, რომელიც საშუალებას მისცემდა მთავრობას უფრო მოქნილად გამოეყენებინა საქართველოს სასულიერო წოდება თავისი პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად. მთავრობა სისტემურად მიმართავდა ეკლესიას და ცდილობდა სასულიერო ცხოვრების ყოველი წვრილმანი დეტალი გამოეყენებინა საქართველოს მოსახლეობაში რუსეთის სამეფო ტახტისა და თვითმპყრობლური რეჟიმის ავტორიტეტის ასამაღლებლად.³

სასულიერო სასწავლებლების დაარსების საშუალებით მეფის რუსეთი მიზნად ისახავდა ისეთი კადრების გამოზრდასა და მომზადებას, რომლებიც სრულიად ლოიალურნი იქნებოდნენ ხელისუფლების მიმართ. სასულიერო სასწავლებლების საშუალებით მთავრობა ცდილობდა ერთგული სასულიერო კადრების მომზადებას.

ეკლესიის საწინააღმდეგო მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო საქართველოში XX საუკუნის დასაწყისში. რევოლუციური მოძრაობის მომზადებასთან ერთად მრავლად გამოიკვეთა შემთხვევები, როცა მოსახლეობა საწინააღმდეგოდ იყო განწყობილი სასულიერო პირთა მიმართ. ასევე, ანტაგონისტური დამოკიდებულება შეიქმნა და მრევლის რიცხვიც იმდენად დიდი აღარ იყო. ცხადია მომძლავრდა პროტესტი ადამიანებში და ამან განაპირობა ხალხში ეკლესიის მიმართ მორჩილების საკითხის გადასინჯვაც.

XIX საუკუნეში ქართველი ეკლესიას გაუუცხოვდა, რადგან მას ეკლესია არა მშობლიურ, არამედ, კათოლიკურის მსგავსად, სხვა, რუსულ ენაზე ელაპარაკებოდა. კათოლიკეებისთვის ლათინური იყო კულტურის ენა, ქართველებისთვის კი ასეთად რუსული ენა გახდა. ქართველებს რუსეთთან შეერთებამდე რწმენას ართმევდნენ, თუმცა რუსებმა რწმენა დააკარგვინეს. "ფორმალურად რუსებმა ქართული ეკლესია გააუქმეს, მაგრამ სინამდვილეში გაცილებით ღრმა და მნიშვნელოვანი პროცესი, ჩანაცვლება მოხდა — თითქოს არაფერი შეცვლილა, მაგრამ ერთმორწმუნეობის სახელით ფაქტობრივად სხვა სარწმუნოება შემოვიდა.

როგორც უკვე ვთქვით, XIX საუკუნემდე „ქართველი“ ეროვნება არაა, ეს სარწმუნოებაა. ვახუშტისთან წერია—„უკეთუ ჰკითხო ქართველსა ანუ იმერსა, მესხსა, ჰერკახსა რა რჯულის ხარ, წამს მოგიგებს: „ქართველი“. XIX საუკუნეში „სარწმუნოებით ქართველი“ არ დაუპყრიათ—ეს იდენტობა რუსეთში შეუმჩნეველად, უმტკივნეულოდ, უზოგუვლოდ გაქრა. რუსული მართლმადიდებლო- ბა ქართველებისთვის ჯადოსნური სარკე იყო, რომელშიც ჩაიხე- დეს და ჰკითხეს: ვინ არის, სარკევ, ამ ქვეყნად ყველაზე ლამაზი, ძლიერი და მდიდარი? სარკიდან კი ოქროსგუმბათებიანი მესამე რომის იმპერია იყურებოდა. XIX საუკუნის მერე კახელები, ქართლები, იმერლები, მეგრელები და სხვანი „სარწმუნოებით ქართველები“ აღარ არიან, მათ რუსული მართლმადიდებლობა მიიღეს.

საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია, 1921 წლიდან, როცა საბჭოთა რუსეთმა მოახდინა საქართველოს ანექსია, მიუღებელი იყო კომუნისტებისთვის. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები კირიონი, ლეონიდი, ამბროსი, მრევლისადმი მიმართვებში ყოველთვის გამოხატავდნენ ანტაგონისტურ დამოკიდებულებას სოციალისტური მსოფლმხედველობის მიმართ. ისინი არ ერიდებოდნენ ხმამაღლა გაეკრიტიკებინათ კომუნოზმი და ეს იმის საფუძველი გახდა, რომ საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ყველა პროტესტანტულად განწყობილ ეკლესიის წარმომადგენელზე საბჭოთა რუსეთის მთავრობისგან, დევნა და შევიწროება დაწყებულიყო. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკათალიკოზო საბჭოს ძირითადი შემადგენლობა და კათალიკოზ-პატრიარქი ამბროსი დააპატიმრეს და შეიქმნა ეკლესიის დროებითი მმართველობა. ამ დროს ურბნელი ეპისკოპოსის ქრისტეფორეს სახელით დროებითა მმართველობამ საბჭოთა მთავრობის მიმართ ასეთი განცხადება გააკეთა: “ვაცხადებთ, რომ ვართ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მოქალაქენი და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წევრნი, რომელნიც ვაღიარებთ მუშურ-გლეხურ კომუნისტურ ხელისუფლებას, ვემორჩილებით მას, არ ვაწარმოებთ მთავრობის მთავრობის საწინააღმდეგო მუშაბას.”⁴ აღნიშნული განცხადებით ეკლესიის მესვეურებს სურდათ დაერწმუნებინათ საბჭოთა მთავრობა, რომ ისინი ითანამშრომლებდნენ ხელისუფლებასთან. ამავდროულად, ეკლესიის დროებითი მმართველობა ემიჯნებოდა საკათალიკოზო საბჭოს იმ წევრებს, რომლებიც კონფორმაციაში იყვნენ საოკუპაციო ხელისუფლებასთან. ეს იყო, ერთგვარი, დიპლომატიური ნაბიჯი, რომელიც მიზნად ისახავდა საქართველოს ეკლესიის გადარჩენას, თუმცა მოგვიანებით ნათელი გახდა, რომ ეს შეუძლებელი იყო. მართლმადიდებლური ეკლესია იარსებებდა მხოლოდ ისეთი სახით, როგორც კომუნისტებს დასჭირდებოდათ.

საქართველოს საკათალიკოზო საბჭოს წევრების დიდი ნაწილისა და პატრიარქ ამბროსის საბჭოთა ხელისუფლებისადმი შეურიგებელი პოზიციის გამო, ხელისუფლება ცდილობდა ეკლესიაში თავისი მომხრეების ფრთის მომძლავრებას და რადგან ნაწილი ეკლესიის მესვეურებისა კონფორმისტულ პოლიტიკას ამჯობინებდა, ისინი საბჭოთა მმართველობამ ე.წ. პროგრესული მიმართულების მიმდევრებად გამოაცხადა. 1922 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკათალიკოსო საბჭოს სხდომამ მიიღო გადაწყვეტილება საეკლესიო სფეროში განახლებისა და ცვლილებების შესახებ.⁵ სინამდვილეში, საქართველოს საკათალიკოსო საბჭო ცდილობდა ეჩვენებინა, რომ ასრულებს საბჭოთა მთავრობის დაკვეთას,

რაც გამოიხატა იმაში, რომ ზემოხსენებული “განახლება და ცვლილება” გულისხმობდა, მთავრობის საქმეებში არ ჩარევის სურვილის ჩვენებას. ეკლესიის მესვეურნი გადარჩენისათვის აუცილებელ და საკმარის პირობად მიიჩნევდნენ მთავრობისათვის ეჩვენებინათ, რომ ეკლესიას არასდროს ჩაერევა მთავრობის გადაწყვეტილებებში.

1932 წელს საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია ახალი გამოწვევის წინაშე დადგა, რაც გულისხმობდა ახალი პატრიარქის არჩევას, რადგან პატრიარქი ქრისტეფორე III გარდაიცვალა. სინოდმა საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს აცნობა: “სრულიად საქართველოს საკათალიკოზო სინოდის მიერ კათალიკოზ პატრიარქის მოსაყდრედ დანიშნულია მანგლელი მიტროპოლიტი კალისტრატე.”⁶ ახალი კათალიკოსი არა მხოლოდ არ ერეოდა მთავრობის პოლიტიკაში, არამედ საბჭოთა მთავრობის დასაყრდენადაც იქცა. მაგალითად, პირველი მსოფლიო ომის დროს, როცა საბჭოთა მთავრობამ მიიჩნია, რომ ეკლესიების როლი შეიძლება საკმაოდ დიდი ყოფილიყო საზოგადოების ფაშიზმის წინააღმდეგ დარაზმვაში, სრულიად საქართველოს პატრიარქმა კალისტრატემ მორწმუნე ერისა და საქართველოს ეკლესიის სახელით ხელისუფლებას სრული მხარდაჭერა აღუთქვა. ჯერ კიდევ, 1939 წელს კალისტრატე სტალინს დაბადების დღესაც ულოცავდა, რაც თავისთავად გულისხმობდა კათალიკოსის ლოიალურ, შემგუებლურ პოზიციას საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების მიმართ. გარკვეული თვალსაზრისით, აღნიშულმა ნაბიჯებმა განაპირობა ის, რომ 1943 წელს რუსეთის ეკლესიამ ოფიციალურად აღაიარა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ 1917 წლის 12 მარტს გამოცხადებული ტერიტორიული ავტოკეფალია. კათალიკოს კალისტრატეს, რომელიც არც საჩუქრებსა და არც მამებლურ სიტყვებს არ იშურებდა საბჭოთა კავშირის მეთარის იოსებ სტალინისათვის, საკმაო პატივი ერგებოდა. შეიძლება კათალიკოს კალისტრატეს ქმედებებს ვუწოდოთ ხელისუფლებასთან კონსტრუქციული ურთიერთობების ჩამოყალიბების მცდელობა, თუმცა შესაძლოა, გავაკრიტიკოთ კიდევ მისი მამებლური პოლიტიკა. წინამდებარე კვლევისათვის ნიშანდობლივი ის არის, რომ 1927-1952 წლებში საბჭოთა მთავრობამ, ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად, დაიქვემდებარა ეკლესია და დაიქვემდებარა.

1977 წლიდან პატრიარქი საქართველოს მთავრობის წინაშე მუდმივად სვამდა საკითხს სასულიერო აკადემიის გახსნასთან დაკავშირებით. 1988 წელს კი გაიხსნა თბილისის სასულიერო აკადემია მცხეთის სასულიერო აკადემიის ბაზაზე. ეს ძალზე მნიშვნელოვანი იყო საქართველოს ეკლესიისთვის. მე-20 საუკუნის 80-იანი წლებიდან ასევე იწყება მორწმუნეთა მხრიდან სახელმწიფოს მიერ დახურული ეკლესიების გახსნის მოთხოვნა. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რომელსაც ზ. გამსახურდია, მ. კოსტავა, გ. ჭანტურია, ზ. ჭავჭავაძე და სხვები ხელმძღვანელობდნენ, ზურგს უმაგრებდნენ მორწმუნეთა აღნიშნულ სურვილს. ზვიად გამსახურდია საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისათვის გაგზავნილ წერილში, რომელიც 25.11.1979 წლით თარიღდება, რაბათის ტაძრის გახსნას ითხოვდა, რომელიც იმჟამად საწყობად იყო გადაქცეული. მსგავს მოთხოვნებს უკვალოდ არ ჩაუვლია: დასაწყისში მთავრობა იბარებდა და აშინებდა მორწმუნეებს, თუმცა საბჭოთა კავშირი უკვე თავისი არსებობის ბოლო წლებს ითვლიდა, ამიტომ 1988-1989 წლებში

საქართველოს თითქმის მთელ ტერიტორიაზე მასობრივად გაიხსნა და რეგისტრაციაში გატარდა მრავალი მართლმადიდებელი ეკლესია და მონასტერი.

„საქართველოს სამოციქულო ეკლესიისთვის ისტორიული ავტოკეფალიის აღიარება და არა მინიჭება, ჩვენ ეკლესიის ისტორიული და ღირსეული მონაპოვარია. ნიშანდობლივია, რომ 1990 წლამდე ეს საქართველოს ვერცერთმა კათალიკოს-პატრიარქმა ვერ შეძლო.“⁷ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ კი საქართველოს, როგორც სუვერენულ სახელმწიფოს მდგომარეობა, უკეთესობისკენ სწრაფად ვერ შეიცვალა. 1991 წლის დასასრულისთვის ქვეყანა სამოქალაქო ომში გაეხვია, რასაც შედეგად 1992 წლის იანვარში გამსახურდიას ხელისუფლების სამხედრო ძალით დამხობა მოჰყვა. საქართველო ქაოსმა მოიცვა. ქვეყანას „სამხედრო საბჭო“ მართავდა, რომელსაც მოგვიანებით „სახელმწიფო საბჭო“ ეწოდა და რომლის ლიდერებიც სახელმწიფო გადატრიალების სულის ჩამდგმელები იყვნენ. საქართველოს დევნილი პრეზიდენტი ჯერ სომხეთს, შემდეგ კი ჩეჩნეთს აფარებდა თავს. მიუხედავად იმისა, რომ 1993 წელს ზვიად გამსახურდია დასავლეთ საქართველოში ჩამოვიდა (ჯერ სენაკში, შემდეგ ზუგდიდში) მან ვეღარ მოახერხა ხელისუფლების აღდგენა, რადგან საქართველოს იმდროინდელ მთავრობას რუსეთის შეიარაღებული ძალები უჭერდნენ მხარს. ზვიად გამსახურდია 1193 წლის 31 დეკემბერს გაურკვეველ ვითარებაში გარდაიცვალა. ოფიციალური ვერსიით ეს თვითმკვლელობა იყო, თუმცა 2004 წელს საქართველოს მესამე პრეზიდენტის #174 ბრძანებით აღნიშნული ფაქტის ირგვლივ დღემდე გამოძიება მიმდინარეობს.

სამოქალაქო ომში, აღსანიშნავია, რომ ეკლესია არ აფიქსირებდა საკუთარ პოზიციას. ილია მეორემ 1992 წლის ეპისტოლეში თქვა, რომ ერი დაიყო და ეს ძალზე სამწუხარო ფაქტია. ასევე, მოსახლეობა გაღიზიანდა ეკლესიის მიმართაც. იმის ნაცვლად, რომ ეკლესია პოლიტიკისაგან დაეცვა, მას დაპირისპირებულ მხარეთა შორის არჩევანის გაკეთება მოსთხოვეს. ჩვენ არ გვქონდა უფლება ჩვენს შვილებს შორის არჩევანი გაგვეკეთებინა.⁸ - ასეთი იყო პატრიარქ ილია II-ის ეპისტოლეს შინაარსი.

სახელმწიფო საბჭომ ხელისუფლება დიდი ხნით ვერ შეინარჩუნა და იძულებული გახდა მოსკოვიდან 1992 წლის 7 მარტს საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა ყოფილი მინისტრი ეუარდ შევარდნაძე ჩამოეყვანა, რომელმაც სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობა დაიკავა. 1995 წელს კი აირჩიეს საქართველოს პრეზიდენტად. მოსკოვიდან დაბრუნებული შევარდნაძე ჯერ სიონის საკათედრო ტაძარში მივიდა, რითაც ყველას აჩვენა, რომ ეკლესიის როლი ძალიან მნიშვნელოვანია. ეკლესიასთან ურთიერთობა, რომლის ავტორიტეტიც საზოგადოებაში მაღალი იყო, ქვეყნის ახალი მეთაურისთვის მომგებიანი აღმოჩნდა. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ მხარი დაუჭირა ედუარდ შევარდნაძეს, რითაც მან განიმტკიცა თავისი პოზიციები. გადატრიალების შედეგად სახელმწიფო სათავეში მოსულ შევარდნაძეს ლეგიტიმაციის პრობლემა ჰქონდა და ამ პირობებში ეკლესიის მხარდაჭერა მისთვის მნიშვნელოვანი იყო.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობას შორის სწორედ ამ დროს იწყება. ეკლესიის საშინაო რეფორმებიდან აღსანიშნავია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის XIII გაფართოებული კრება, რომელიც 1995 წლია 18-19

სექტემბერს ჩატარდა და რომელზეც ეკლესიამ თავისი მართვა გამგეობის ახალი დებულება მიიღო.⁹

მნიშვნელოვანი საკითხია ასევე ისიც, რომ ამ პერიოდში ზვიად გამსახურდიას მომხრეები ადანაშაულებდნენ ეკლესიას პასურობაში, კანონიერი მთავრობის გადატრიალების დროს. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოს ეკლესიამ სამოქალაქო ომის დროს არავის მხარე არ დაიჭირა. ზვიად გამსახურდიას მომხრეებისთვის, ასევე, მიუღებელი იყო პატრიარქის ედუარდ შევარდნაძისადმი ლოიალური დამოკიდებულება. მაგალითად 14.09.1993 წელს რუსთაველის გამზირზე დაჩოქილი მოსახლეობისადმი შევარდნაძის მიერ წარმოთქმული სიტყვები: “ხმა ღვთისა, ხმა ერისა”, რომელიც ქვეყნის მეთაურმა პატრიარქთან შეხვედრის შემდეგ განაცხადა. ეს ნიშავდა იმას, რომ პოლიტიკური და რელიგიური ინსტიტუტი ერთობლივად და განუყრელად მუშაობას, თანაარსებობას აპირებდა. საქართველოს სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმების ხელმოწერით დაგვირგვინდა აღნიშნული ურთიერთობა.

2003 წლის ნოემბერში “ვარდების რევოლუციის” დროს პრეზიდენტი ე. შევარდნაძე გადადგა. პატრიარქმა ილია II-მ ქვეყნის მეთაურის ამ ნაბიჯს მამაცური და პასუხისმგებლობის გამომხატველი უწოდა. თავად ედუარდ შევარდნაძემ, მოგვიანებით, 2005 წელს ასე შეაფასა პატრიარქთან მისი ურთიერთობის მრავალწლიანი გამოცდილება: “ვამაყობ იმით, რომ მრავალი წლის განმავლობაში ჩვენ თანამოარენი და საქართველოს ბედნიერებისთვის მებრძოლნი ვართ. რამდენად დალბინებულნი ვართ, ეს სხვა საკითხია, მაგრამ უფლისა და ჩვენი ხალხის წინაშე პირნათელნი ვართ. რომ არა საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია და თქვენი უწმინდესობის დიდი ღვაწლი, დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა კიდევ უფრო დიდ სიძნელებთან და მსხვერპლთან იქნებოდა დაკავშირებული. ყველაფრისთვის დიდი მადლობა.”¹⁰

“ვარდების რევოლუციის” შემდეგ მოსულმა ხელისუფლებამ ძირითადი აქცენტი ნაციონალური იდეოლოგიის გატარებაზე გააკეთა, რომლის მთავარ ამოცანას საქართველოს ევროკავშირისა და NATO-ში გაწევრიანება წარმოადგენდა. აქ აუცილებელია ასევე ორი რამის აღნიშვნა:

1. სააკაშვილმა წამოაყენა ერის - ნაციის იდეა, ანუ განურჩევლად ეთნოსისა და რელიგიისა ყველა ქართველია. შემოვიდა ტერმინი „ეთნიკურად სომეხი“ ან „აზერბაიჯანელი ქართველი“.
2. ყველა თანასწორია კანონის წინაშე.

ქვეყანაში გაჩნდა უკეთესი ცხოვრებისა და ადამიანის თავისუფლების დაცვის იმედი. ახალ პრეზიდენტს, მიხეილ სააკაშვილს, სურდა რაც შეიძლება სწრაფი ტემპით განვითარებულიყო საქართველოს ეკონომიკა, რათა მას ღირსეული ადგილი დაემკვიდრებინა მსოფლიოში. საპატრიარქოს დამოკიდებულება საქართველოს საგარეო ორიენტაციის მიმართ ღიად კრიტიკული არ იყო, თუმცა ლიბერალური ღირებულებების გატარებას ეკლესია მაღალი მიმდებლობით არ შეხვედრია. მაგალითად: 2000 წელს დაიდო ხელშეკრულება მართლმადიდებელ ეკლესიასა და არასამთავრობო ორგანიზაციებს შორის, რაც უნდა

ყოფილიყო ამ ორ ძალას შორის თანამშრომლური ურთიერთობის დასაწყისი. თუმცა, როდესაც სამოქალაქო სექტორის ნაწილი ეცადა ეკლესიის შიგნით მოკავშირეები მოეძებნა, ლიბერალურად განწყობილი სასულიერო პირების სახით, საპატრიარქოც და მართლმადიდებელი მრევლიც ამას კონფრონტაციულად შეხვდა და ეს მოინათლა ეკლესიის შიდა საქმეებში უხეშ ჩარევად. კერძოდ:

1. მამა ბასილ კობახიძე სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებმა დაიცვა, როდესაც მას ეკლესიიდან განკვეთა დაემუქრა.
2. სასულიერო სემინარიის სტუდენტთა ნაწილმა ხმა აიმაღლა საპატრიარქოში არსებული კორუფციის წინააღმდეგ.

საქართველოს კონსტიტუციით შექმნილ ვითარებით „ეკლესია და სახელმწიფო გამიჯნულია ერთმანეთისგან და ეკლესიას არანაირი კავშირი არ აქვს სახელმწიფოსთან. ამასთან კონსტიტუციაში არის ჩანაწერი, რომ სახელმწიფო აღიარებს ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში.

სამართლებრივი ჩარჩო კი ასეთია:

1. საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლში არის ჩანაწერი, რომლის მიხედვითაც „სახელმწიფო აცხადებს რწმენისა და აღმსარებლობის სრულ თავისუფლებას ამასთან ერთად აღიარებს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსგან“.
2. „2002 წლის 14 ოქტომბერს გაფორმდა კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის“ , აღსანიშნავია, რომ კონსტიტუციურ შეთანხმებაში არცერთი ცვლილება არ განხორციელებულა.
3. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-3 ნაწილში მითითებულია, რომ „ეკლესია უშუალოდ არ ახორციელებს სამეწარმეო საქმიანობას.“, ამავე მუხლის მე-5 ნაწილში მითითებულია, რომ „ეკლესიის მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქცია – მისი დამზადება, შემოტანა, მიწოდება და შემოწირულობა, ასევე არაეკონომიკური მიზნით არსებული ქონება და მიწა გათავისუფლებულია გადასახადებისაგან.“
4. შეთანხმების მე-11 მუხლის პირველი ნაწილში მითითებულია, რომ „სახელმწიფო ადასტურებს XIX-XX საუკუნეებში (განსაკუთრებით 1921-90 წლებში), სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში, ეკლესიისათვის მატერიალური და მორალური ზიანის მიყენების ფაქტს. როგორც ჩამორთმეული ქონების ნაწილის ფაქტობრივი მფლობელი, იღებს აღდებულებას მატერიალური ზიანის ნაწილობრივ კომპენსაციაზე (საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილება 183; 12.04.90)“.

საპატრიარქოს საკუთრებაში არსებული უძრავი ქონების შესწავლისას, საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს ოფიციალური მონაცემების თანახმად, 2015 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით, საქართველოს საპატრიარქოს საკუთრებაში ფიქსირდება 565 მიწის ნაკვეთი, ჯამური ფართობით 16 742 987.82 კვ.მ. (1674.3 ჰა).

2011 წელს პარლამენტმა მიიღო კანონი, რომ კონფესიებს უფლება ჰქონდათ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად ჩამოყალიბებულიყვნენ და ეს სასულიერო პირებმა გააპროტესტეს. ანუ ეკლესიას უნდოდა, რომ მხოლოდ მას ჰქონოდა ეს პრივილეგია.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, ეკლესიის ძალაუფლება და გავლენა საკმაოდ დიდია. ის დაფასებული და პრივილეგირებული იყო თვასუფალი, დამოუკიდებელი საქართველოს ყველა მთავრობის პირობებში, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ. ეკლესიის გავლენა იმდენად დიდი, რომ იგი თავისუფლად შედის სახლმწიფო ინსტიტუტებთან კონკურენციაში. ეკლესია, თავის შიგნით, ახდენს გავლენას მრევლზე. ამას ემატება ისიც, რომ ეკლესიას აქვს საკუთარი სატელევიზიო და ბეჭდური მედია. მაგალითად: 2012 წელს, როცა პოლიტიკაში ახალი ძალა “ქართული ოცნება” მოვიდა, მისი გამარჯვება დიდწილად ეკლესიამ განსაზღვრა. სასულიერო პირთა დიდი ნაწილი აშკარად მოუწოდებდა მრევლს, ხმა მიეცათ ბიძინა ივანიშვილის მიერ შექმნილი პარტიისთვის. ¹¹

დასკვნა

წინამდებარე სტატიიდან გამომდინარე ნათელია, რომ პრემოდერნული იდენტობის ტრადიცია ეფუძნებოდა: რელიგიასა და დინასტიას. ეკლესია, როგორც რელიგიური ინსტიტუტი ლეგიტიმაციას აძლევდა დინასტიის ბატონობას და აძლევდა ლეგიტიმაციას კონკრეტული დინასტიის წარმომადგენლებს. რელიგიური იდენტობა კონკრეტული ეკლესიის პირობებში, (უფრო ადმოსავლეთ საქრისტიანოში) შეიძლება რომელიმე ეთნოსთან ყოფილიყო დაკავშირებული. მაგალითად ქართველი, შუა საუკუნეში, არის არა ეთნოსის, არამედ სარწმუნოების განმსაზღვრელი. აქედანაა ტერმინი - „სარწმუნოებით ქართველი“.

ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმი და ლიბერალური ნაციონალიზმი განსხვავდება ერთმანეთისგან. მათ ისტორიულ საფუძვლებზე დაკვირვებიდან, აშკარაა, რომ ლიბერალურ ღირებულებებზე დაფუძნებული ნაციონალიზმის ფუძემდებელი საქართველოში არის ილია ჭავჭავაძე, რომელიც თავის პირველ გაზეთში “საქართველოს მოამბეში” განმარტავდა რესპუბლიკის, დემოკრატიისა და მოქალაქეობის მნიშვნელობას. ილია წერდა რელიგიური პლურალიზმის აუცილებლობასა და ტოლერანტობაზე. სახელმწიფო ნაციონალიზმის ტრადიციას ილიამ ჩაუყარა საფუძველი. აღნიშნულ ტრადიციაში რელიგია არ არის ნაციონალიზმის განმსაზღვრელი ფაქტორი. არაქრისტიანიც შეიძლება იყოს ქართველი. ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმი არის მოდერნის დროს ჩამოყალიბებული არა-მოდერნული პროექტი. ნაციონალიზმის ხანაში რელიგიური იდენტობა გარკვეულ შემთხვევებში ტრანსფორმირდა ეთნო-რელიგიურ იდენტობაში, რომელიც ეწინააღმდეგება თანამედროვე

ერის ლიბერალურ მსოფლმხედველობას, რომლის საფუძველზეც ნაციის იდეა არ იზღუდება ამა თუ იმ რელიგიითა, თუ ეთნოსით.

ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა მეორე პრობლემა: საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველოში პოლიტიკური ძალები ხშირად იყენებენ ეკლესიას საკუთარი მიზნებისთვის, რაც თავისთავად განაპირობებს ეკლესიის ინტერესების ზრდას, თავის მხრივ, ჩაერიოს პოლიტიკურ პროცესებში. აღნიშნული კი საფრთხეს უქმნის მოდერნული დემოკრატიის ჩამოყალიბებას საქართველოში, რადგან მოდერნული დემოკრატიის მთავარი დასაყრდენი სეკულარული სახელმწიფოა.

კონკრეტულ მაგალითებზე დაკვირვებით შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ ეკლესია ხშირად გამოდის ლიბერალური ღირებულებების წინააღმდეგ. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ფაქტორი ასევე გადამწყვეტია საქართველოს ეთნო-რელიგიური ნაციონალიზმის კონსტრუირებაში. გამომდინარე აქედან, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეკლესიაში არსებული ანტი-დასავლური ტენდენციები ხშირ შემთხვევაში საფრთხეს უქმნის თანამედროვე, მოდერნული სეკულარული სახელმწიფოს ფუნქციონირებას. ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ ეკლესიაში არსებული ეს ტრადიცია ჩამოყალიბდა რუსეთის იმპერიისა და საბჭოთა ეპოქაში. ეს მსოფლმხედველობა აშკარად განსხვავდება 1918-1921 წლებში არსებული ეკლესიის სულისკვეთებისგან, რომელისთვისაც დასავლეთი და ლიბერალური ღირებულებები ბუნებრივ სასიცოცხლო გარემოს წარმოადგენდა.

ბიბლიოგრაფია:

1. გელნერი, ე. (მთარგმნ. ნინო ცინცაძე.) (2003) *ერები და ნაციონალიზმი*. თბილისი: ნეკერი.
2. ეჯიბაშვილი, მ. (2018) *საქართველოს ეკლესია კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის მოღვაწეობის პერიოდში*. თბილისი: მერიდიანი.
3. ვარდოსანიძე, ს. (2001) *საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1927-1952 წლებში*. თბილისი: ქრონოგრაფი.
4. ვარდოსანიძე, ს. (2000) *სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი უწმიდესი და უნეტარესი ეფრემ II (1960-72 წ.წ.)*. თბილისი: ქრონოგრაფი.
5. თარხნიშვილი, ნ. (2018) *ორი 17 მაისი*. <https://www.radiotavisupleba.ge/a/ორი-17-მაისი/29228152.html> (22.10.2020)
6. თევზაძე, გ. (1999) *საქართველო: ძალაუფლების სიმულაციები*. <http://eprints.iliauni.edu.ge/25/1/1999%20Simulations%20of%20Power.pdf> (22.10.2020)
7. მინდიაშვილი, ბ. (2014) *ტოლერანტობის სკოლა*. თბილისი: ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი. <https://tdi.ge/sites/default/files/tolerantobis-skola.pdf> (23.10.2020)
8. ნაჩმასი, ჩ. ფ. და დ. ნაჩმასი. (2009) *კვლევის მეთოდები სოციოლოგიურ მეცნიერებებში*. თბილისი: ილიას უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

[https://library.iliauni.edu.ge/wp-](https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/kvlevismetodebisociologurmecnierebebshi.pdf)

[content/uploads/2017/03/kvlevismetodebisociologurmecnierebebshi.pdf](https://library.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2017/03/kvlevismetodebisociologurmecnierebebshi.pdf) (24.10.2020)

9. რურუა, ნ. (2019) რედ. ზ. ჭიაბერაშვილი. *თავისუფლების კანონი*. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა
10. სენი, ა. (მთარგმნ. სანდრო გაბისონია) (2014) *იდენტობა და ძალადობა ბედისწერის ილუზია*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
11. ფუკუიამა, ფ. (მთარგმნ. დ. აფრასიმე, გ. გვალია, ბ. ლეზანიძე, ა. მიქაუტაძე, გ. ნოდია, თ. ქუმსიაშვილი) (2019) *პოლიტიკური წესრიგის წარმოშობა*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
12. ხუციშვილი, მ. (1987) *საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია*. თბილისი: მეცნიერება.
13. ჯონსი, ს. ფ. (2007) *სოციალიზმი ქართულ ფერებში, სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა*. თბილისი: ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
14. Diamond, L. J. (1996) Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*. Vol. 7. No. 3 (July)
15. Geremek, B. (1999) The Transformation of Central Europe. *Journal of Democracy*. Vol.10. No. 3 (July)
16. Huntington, S. P. (1997) After Twenty Years: The Future of the Third Wave. *Journal of Democracy*, Vol.8, No. 4, (october)
17. Lipset, S. M. (1998) George Washington and the Founding of Democracy. *Journal of Democracy*. Vol. 9. No. 4 (October)
18. Locke, J. (Trans. William, Popple) *A Letter Concerning Toleration*. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/locke/toleration.pdf> (24.10.2020)
19. Soares, M. (1999) The Democratic Invention. *Journal of Democracy*. Vol. 10. No. 2 (April)
20. Shavtvaladze, M. (2018) The State and Ethnic Minorities: The Case of Georgia. *Region*
21. Vol. 7, No. 1 (January), pp. 43-68
https://ezproxy.iliauni.edu.ge:2111/stable/26537991?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=Georgian+religious+nationalism&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3DGeorgian%2Breligious%2Bnationalism%26acc%3Don%26wc%3Don%26fc%3Doff%26group%3Dnone&ab_segments=0%2Fbasic_search_solr_cloud%2Fcontrol&refregid=fastly-default%3A1fd76708a8fef65236c54299eabc927b&seq=1#metadata_info_tab_contents
(22.10.2020)

The Problem of Ethno-Religious Nationalism in Georgia

Tinatin Kavtaradze

PHD student in public administration, Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), Faculty of Social Sciences,

Iliia State University, Faculty of Arts, Lecturer in Social Sciences

 <https://orcid.org/0000-0003-3703-9294>

ABSTRACT

This research aims to demonstrate the range of Georgian Orthodox Church constructing the Georgian ethnoreligious nationalism. How ethnoreligious identity affects the functioning of a modern state? The pre-modern tradition of identity was based on religion and dynasty. Religious identity, under the church (mostly in eastern Christianity), could be associated with some ethnos. For example, Kartvelian”, in the middle ages, is determiner not for ethnos but faith. From this derived the term – Kartvelian (Georgian) by faith.

Ethnoreligious nationalism and liberal nationalism are different. According to the tradition of state nationalism, religion is not a determinative factor for nationalism. Even non-Christian can be Georgian. The ethnoreligious nationalism is a non-modern project created during the modernity. In the period of nationalism religious identity, in some cases, was transformed into an ethnoreligious identity that contradicts a liberal understanding of the modern nation by which the idea of nation is not limited by religion or ethnos. Georgian Orthodox Church is an important factor forming Georgian ethnoreligious nationalism. Based on this, we can claim that the church’s anti-western trends, often, hinder the functioning of the modern state. This trend was formed in the period of the Russian empire and the Soviet Union. This point of view is dramatically different from the 1918-1921 years’ church’s aspiration for which western and liberal values were natural and vital setting.

Keywords: Church, Secularism, State